

Риторична культура як невід'ємна складова педагогічної майстерності

Олена Белікова,
старший викладач,

Світлана Дитюк,
старший викладач,

Ольга Тесаловська,
старший викладач,
Харківський національний університет
будівництва та архітектури

Вспіхи в навчанні і вихованні студентів визначаються безліччю факторів, кожен з яких є досить вагомим. Це — методика навчання і виховання, індивідуально-психологічні особливості здобувачів вищої освіти, рівень їх розвитку.

Основним фактором у навчанні і вихованні здобувачів вищої освіти є особистість викладача, його наукова, методична та психолого-педагогічна компетентність.

При цьому необхідно зауважити, що особистісно-професійні якості викладача, його культура незримо вибудовують і образ мови, і стиль педагогічного спілкування, і культуру його мовної поведінки, що має великий вплив на засвоєння знань, формування навичок і вмінь студентів, на особистість самого студента.

Навчання — це перш за все спілкування між викладачем і здобувачами вищої освіти — цілеспрямоване, заздалегідь запроєктоване спілкування, в ході якого здійснюється освіта, виховання і розвиток особистості студента. Поза спілкування неможливе досягнення мети навчання і виховання.

У сфері освіти спілкування, з одного боку — це засіб пізнання і прилучення до

істини, з іншого боку — це комунікація з приводу соціокультурних цінностей, ідеалів, норм між усіма учасниками освітнього процесу. Тому, саме комунікативний компонент багато в чому визначає ефективність навчально-виховного процесу.

Практика педагогічного спілкування у закладах вищої освіти вимагає не просто інтенсифікації зв'язків в системі «викладач-студент», а й зміни якості цих зв'язків на бік їх відкритості та інформативності.

Уміння чітко і ясно висловлювати свої думки, говорити грамотно, вміння не тільки привернути увагу своєю мовою, а й активно впливати на студентів, вміло переконувати їх у правильності своєї точки зору, коректно дискутувати — це своєрідна характеристика професіоналізму, риторичної майстерності викладача.

Актуальність даного дослідження полягає в необхідності вивчення та виявлення складових риторичної культури викладача, її роль у формуванні професійно орієнтованої особистості в умовах удосконалення системи вищої освіти, в процесі впровадження нових вимог і стандартів навчання.

У педагогічній професії риторична майстерність є провідною професійною характеристикою, від якої залежить ство-

рення оптимальних міжособистісних і ділових відносин зі студентами, відсутність конфліктів та особиста задоволеність. Уміння грамотно здійснювати педагогічне спілкування, адекватно встановлювати, підтримувати контакт зі студентами і керувати ними є найважливішими професійними компетенціями педагога.

Риторична майстерність передбачає знання викладачем риторичних норм і правил, вміння застосовувати їх в процесі мовної взаємодії, через яку й відбувається реалізація мети навчання і виховання студентів. Її основними складовими є вміння проектувати, усвідомлювати, планувати і креативно створювати ситуацію педагогічного спілкування, здійснювати риторичну рефлексію.

Разом з тим дослідження в галузі педагогічної риторики і досвід педагогічної діяльності показують, що значна частина труднощів педагогів обумовлена не стільки недоліками наукової і методичної підготовки викладачів, оскільки деформацією сфери професійно-педагогічного спілкування, недостатнім володінням основами педагогічної комунікації, техніками гуманістичної і партнерської взаємодії.

Метою нашого дослідження було виявлення складових риторичної культури викладача, які є значущими для студентів технічного закладу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень наукової літератури, присвяченої питанням ролі особистості викладача в навчально-виховній роботі вищої школи, показує, що актуальну проблему професійно-значущих якостей педагога досліджували такі вчені як І. Зімня, І. Зязюн, І. Подласій, В. Сластенін, Є. Клімов, М. Харламов та ін. Головні думки, що об'єднують різні точки зору на риторику цих досліджень полягає в тому, що викладач ЗВО — це особистість, яка за змістом своєї професійної діяльності повинна мати сукупність універсальних якостей: бути вченим, педагогом-практиком, вихователем, психологом, забезпечувати органічне поєднання в процесі навчання освітньої, наукової та ін-

новаційної діяльності, володіти технікою педагогічного спілкування [8; 14; 15; 17].

Різні аспекти педагогічної риторики, формування риторичної майстерності розглядаються в роботах Ф. Бацевича, М. Голубева, І. Зязюна, Л. Мацько, Г. Сагач та ін. В той же час проблема риторизації педагогічного процесу в навчальних закладах ще не отримала повного науково-методичного обґрунтування. Зауважимо, що в наукових роботах з педагогічної риторики найбільш дослідженою є проблема формування риторичної культури педагога. Проблема ж формування риторичної майстерності педагогів вищої школи не отримала достатнього висвітлення в наукових дослідженнях. [2, 4, 9, 13, 18].

Метою статті є визначення суті поняття «риторична майстерність» як базового компонента професійно-педагогічної компетентності викладача вищої школи та визначення шляхів його формування.

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури можна виділити такі вміння та навички, що становлять риторичну майстерність викладача [1; 3; 5; 8; 12; 14; 16]:

— перша група умінь — комунікативні або мовні — це вміння ясно і чітко викладати свої думки, вміння переконувати, аргументувати, вибудовувати доказ, вміння виносити судження, аналізувати висловлювання, говорити логічно, дохідливо, захоплююче;

— друга група умінь — перцептивні — це вміння сприймати зовнішні ознаки студента, співвідносити їх з його особистісними характеристиками, інтерпретувати та прогнозувати на цій підставі поведінку студента; вміння слухати і чути (правильно інтерпретувати інформацію, в тому числі й невербальну, розуміти підтексти та т. ін.), вміння зрозуміти почуття і настрої студентів (дотримання такту, здатність до емпатії), вміння аналізувати (здатність до рефлексії);

— третя група умінь — вміння взаємодіяти в процесі спілкування (інтерактивні) — це вміння організовувати спілкування, проводити бесіду, обговорення, ве-

сти дискусію, вміння ставити запитання, повести за собою, вміння спілкуватися в конфліктних ситуаціях, вміння керувати своєю поведінкою в спілкуванні.

Одним з факторів, що становлять основу мовної майстерності педагога, є культура мови.

Мовна культура в сучасному розумінні — це галузь лінгвістики і риторики, яка вивчає усвідомлену мовну діяльність, норми мовної поведінки, які забезпечують результативність та діяльність як цілеспрямовану і доцільну, а також етично коректну норму. [7].

На думку Л.А. Введенської, під культурою мови розуміється «володіння нормами літературної мови в її усній і письмовій формах, при яких здійснюються вибір і організація мовних засобів, що дозволяють в певній ситуації спілкування забезпечити необхідний ефект в досягненні поставлених завдань комунікації».

До основних складових компонентів культури мовлення Л.А. Введенська відносить:

- нормативні, що передбачають дотримання норм літературної мови;
- комунікативні, які передбачають вибір необхідних мовних засобів;
- етичні, які демонстрували би знання і застосування правил мовної поведінки в конкретних ситуаціях спілкування [1].

Культура мови викладача не може розглядатися як якась константа, вона повинна вдосконалюватися з року в рік. Необхідно виділити основні фактори, які мають безпосередній вплив на мовну свідомість студента, виховуючи естетичні уподобання, формуючи загальну і професійну культуру. Почуття слова, точність терміна — це необхідна складова риторичного мистецтва лектора [10].

Актуальність проблеми культури мови, як складової риторичної майстерності, підтверджують результати багаторічних спостережень і опитувань, проведених серед студентів Харківського національного університету будівництва та архітектури. Так, складаючи про-

фесіограму викладача, студенти особливо виділяють таку характеристику як риторична майстерність, визначаючи її як основоположну.

Анкетування, проведене серед студентів, що навчаються в магістратурі нашого університету, дозволяє сконцентрувати увагу на певних питаннях риторичної і культурно-мовної грамотності викладачів різних дисциплін.

Перш за все студенти звертають увагу на етичний компонент культури мовлення викладача. 55 % опитаних студентів відзначають недотримання норм мовного етикету. Конкретизуючи, студенти звертають увагу на використання при зверненні до них форми «ти». Можливо викладач звертаючись на «ти» демонструє своє демократичне, дружнє, довірливе ставлення. Студентами ж це сприймається як знак зневажливого ставлення, прояви неповаги до їх особистості. Нерідкі випадки вживання викладачами невтішних епітетів і визначень на адресу студентів. Засуджується розмова на «підвищених тонах», неповажне і зневажливе ставлення до студента.

Приниження людської гідності, зарозумілість, грубість, упередженість, невітриманість — це далеко не повний перелік тих якостей, які викликають студентське неприйняття викладача. Недолік або взагалі відсутність зацікавленості і поваги до особи студента, нерозуміння його вікових та індивідуально-психологічних особливостей формують негативне ставлення студента до викладача, і як наслідок негативне ставлення до досліджуваного предмета.

30 % опитаних студентів звертають увагу на комунікативний аспект культури мови викладача. Перш за все відзначається незрозумілість мови і неточність мови: вживання слів у невластивому їм значенні; не усунена контекстом багатозначність, що породжує двозначність, яка веде до нерозуміння навчального матеріалу. Вживання слів «бур'янів» веде до виникнення комунікативного фонетичного бар'єру. Досить часто, на думку студентів,

мова викладача буває суха, монотонна, невиразна, перевантажена логічними наголосами, так як все в ній педагогу здається важливим; в ній відсутнє чітке смислове угруповання навколо логічних центрів. Довільні паузи, обумовлені не логікою змісту, а просто невмінням правильно розподілити дихання, відсутність інтонаційної зв'язку між окремими частинами фрази заважають сприймати сенс усного міркування.

7 % опитаних студентів відзначають недотримання норм літературної мови: орфоепічні спотворення в термінах, іменах і прізвищах відомих людей.

Все вищесказане дає можливість говорити про необхідність формування риторичної культури викладача. Побудова ефективного мовного висловлювання, встановлення і підтримка комунікативної рівноваги в аудиторії, створення і підтримка атмосфери довіри, психологічного комфорту, відкритого і рівноправного співробітництва є найважливішими складовими риторичної майстерності викладачів закладів вищої освіти.

Література

1. *Введенская Л.А., Павлова Л.Г., Кашаева Е.Ю.* Русский язык и культура речи. Ростов н/Д : Феникс, 2007. 538с.
2. *Бацевич Ф. С.* Основы коммуникативной лингвистики : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2009. 344 с
3. *Bielikova O., Dytiuk S., Krech T.* Special Moments in Ukrainian and Foreign Students Perception of a Lecturer's Personality // International Journal of Education and Science (IJES). 2019. Vol. 2, No. 1. С.14–21.
4. *Голуб И.Б.* Русский язык и культура речи : учеб. пособие. Москва : Логос, 2009.
5. *Дитюк С.О., Креч Т.В.* Педагогіка вищої школи : навч. посібник. Харків : Видавництво Іванченка, 2017. 144 с.
6. Закон України «Про вищу освіту» №2145-УШ від 05.09.2017р.
7. *Зарецкая Е.Н.* Риторика. Теория и практика языковой коммуникации. Москва : Дело, 2002. 480 с.
8. *Зимня І.А.* Педагогічна психологія. 2-е вид. доп., випр. і перероб. Москва : ЛОГОС, 2009. 384 с.
9. *Зязюн І.А., Крамущенко Л.В.* та ін. Педагогічна майстерність. Хрестоматія : навч. посіб. Київ : СПД Богданова А.М., 2008. 462 с.
10. *Деомидов Е.В., Креч Т.В.* Риторическое мастерство преподавателя как фактор формирования языковой личности студента // Інновації та традиції у мовній підготовці іноземних студентів : тези доп. міжнар. наук.-практ. семінару. Харків : Видавництво Іванченка, 2018. С. 77–80.
11. *Крутецький В.В.* Психологія навчання та виховання. Москва, 2012.
12. *Кан-Калик В.А.* Учителю о педагогическом общении : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1978.
13. *Мацько Л. І., Кравець Л.В.* Культура української фахової мови : навч. посібник. Київ : Академія, 2007. 359 с.
14. *Ортинський В.Л.* Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 472 с.
15. *Підласий І.П.* Педагогіка. Москва : ВЛАДОС, 2012. Кн 1. 516с.
16. *Руднева Т.І.* Основы педагогического профессионализма. Самара, 2009.
17. *Сластенін В., Ісаєв І., Міщенко А., Шиянов Є.* Педагогіка : навч. посібник для студ. Москва : Школа — Пресс, 2015. 512 с.
18. *Сагач .Г.М.* Риторика : навч. посібник для серед. і вищих навч. закл. України / Г. М. Сагач ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. 2.вид., перероб. і доп. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2000. 565 с.
19. *Ткачева Т.М.* Роль личности в обеспечении качества профессиональной подготовки выпускников вуза : учеб. пособие. Москва : МАДИ. 2015.
20. *Харламов И.Ф.* Педагогіка : учеб. пособие. Москва : Гардарики, 2015. 519 с.

11.05.2020